

tengelye — a hit. (*Das Jahr der Seele.*)

Stefan George — az ember — már csak : volt, de az évtizedek újságát megsejtő és előkészítő költő azonban : van és lesz. Kortársainak is adakozója volt a most kibontakozó kollektivismus útja egyengetésében, bármennyire hangoztatják is sokan fölényes magányos-költő-voltát és korától való elfordulását, mégis szánakozása és segíteni vágyása a szétzilált lélek-egyedeken és testvéri együttérzése elemi erővel élt benne. Dialektikus és vezérségének, apostolságának ideje azonban inkább most teste elmúlása után következik el. A válás mélységén épülő kollektivitás, az ordó, a szép szomorúság költője fogalmazza meg ihletett szavakban a mai ember vágyát, hogy helyét, az életben rendjét, élettengelyét megtalálja.

Dénes Tibor.

Pirandello élete.

Frederico Vittore Nardelli: L'uomo segreto. Vita e eroici di Luigi Pirandello. Roma—Milano, ed. Mondadori.

Az emberi kíváncsiság és szenzációéhség alighanem mélyebb forrása a pletykának, mint az a közkedvelt általában olcsón megszerezhető gyönyörűség, amit ismerősök és barátok többé-kevésbé becsületbevágó megszólása okoz. Azért, hogy az «ártatlan» pletyka mégis jóval ritkább, mint az embertársaink tisztos hírért-nevét veszélyeztető szóbeszéd, legtöbbször nem annyira az ártó szándék felelős, mint inkább az a fölöttébb sajnálatos körülmény, hogy a «valóság» rendszerint fakó és érdektelen s csak némi művészi szabadsággal kezelve válik pletykatémául alkalmassá. A legfőbb műfaji követelmény a pletykával szemben a prózai salaktól mentes érdekesség, a nyersanyagot tehát nyirbálni, fejelni, színezní, csiszolni kell, hogy hordozóinak, akik ebben a valóság-korrekturá-

ban élük ki primitív költői ösztöneiket, meghozza a fáradságukért kijáró elégtételt : biztosítsa a szigorúan négy-szemközt közölt «eset» futótűzként való elterjedését.

Minél nevezetesebb emberről szól azonban a pletyka — különösen, ha nem hatalmi pozícióban van az illető — annál inkább nélkülözheti az erkölcsi megbotrántoztatást célzó elemeket. Ilyen esetekben ugyanis az ú. n. intimítások a nagy ember egyébként hozzáférhetetlen személyi életének apró körülményei is kielégítően felcsiklandozzák az érdeklődést. Mert izes élvezet «feltétlen bizalmat érdemlő forrásból» megtudni, hogy a bálványozott művész vagy író hétköznapija milyen csodálatosan hasonlít az átlagemberéhez, hogy betegség, gond, szerelemfájtás, rossz szakácsné, szűk cipő őt sem kímélik, hogy robotja, rossz szokásai, kis kedvtelése neki is vannak, épúgy tud vagy nem tud aludni, épolyan szelíd vagy házsártos, kísétű vagy hatalmas étvágyú, mint jómagunk és tehát semmi, de semmi sem különbözteti meg tőlünk azon az egy kis tulajdonságán kívül, hogy — véletlenül zseni. Miközben ezeknek az intimításoknak hallgatólag főleg a nagy emberrel való megnyugtató összemérőzködésben lelheti kedvét, a mesélő az előkelő barátság és jólérsülttség üdítő látszatában sütkérez. Ez a szép összhangban találkozó kettős érdek sohasem engedi kifogyni a híres egyéniségekről szóló mendemondákat, adomákat, haszontalan visszaemlékezéseket s a művészet vagy irodalom szempontjából teljesen közömbös «X. Y. otthon», «X. Y. papucsban» című kegyeletlen könyveket, amelyek nemcsak illuziókat tépáznak meg, hanem a magasabb rendű igazság felismerésének is útjában állanak.

Mostanában az ilyen álirodalmi, áltudományos, álpszichológiai írásoknak feltűnően nagy keletük van megint. Antiheroikus korunk olvasóközönsége

nyomtatott betűre szánható garasait inkább adja a nagy író valami szerencsés csatlósának jelentéktelen deleplezéseiért», mint magának ez intimitások hősenek remekműveiért. S alig van jószímatú kiadó, aki nem sietne valami memoár- vagy életrajzszorozat megindításával szolgálni ezt az alacsony kíváncsiskodást, amellyel öntudatlanul, de annál szorosabban párosul a nagyság elismerése ellen való tiltakozás, a kivétellel szemben való türelmetlenség, a középszer ösztönös összefogása a rajta túlelmerkedő ormokkal szemben.

Egy ilyen könyvsorozat legújabb, pompás külsejű köteteként jelent meg nemrég s jár kézről-kézre egész Olaszországban Pirandello életrajza. Bizonyára külföldön is sokkal gyorsabban fog fordítókra találni, mint a mester egyik-másik nagy alkotása, különösen novellái, amelyeknek elismerését színpadi műveinek hangos sikere feltűnően késlelteti.

A könyv sokat ígérő címe *A titokzatos ember* s előadásmódja a titkok leteleményeséhez illően fölényes és fontoskodó. Mivel azonban szerzőjének mondanivalója legtöbbször minden titokzatosság hijján van, egy kis stílusakrobáciával teremt homályt a világosságban, komplikálja az egyszerűt s szó fátylakat az alakok és események köré az egyik fejezetben, hogy legyen mit lebontania a másokban.

Az életíró jól tudja, hogy Pirandello az alakjait nemcsak lelkiéletük gyökeréig átéli, hanem testiségükben is a legapróbb részletekig ismeri. Túl akar tenni tehát a mesteren s míg ez még színpadi utasításaiban sem tartja szükségesnek teremtményei körülményes külső leírását, bár képzeletében körmük alakja s mellényükön a zsirfolt is világosan áll előtte, ő hősenek főleg e tulajdonságaival kíván hatni: hadd lássa mindenki, milyen közéről ismeri, életének, lényének milyen rejtekeibe kapott bepillantást. Tudomásul

kell tehát vennünk, hogy Pirandellónak életében sohasem volt tyúkszeme, hogy hideg húst sohasem eszik, orvosságot nem szed, lázat mérni nem enged, hogy csak egy ujjal tud gépen írni, másolatot írásairól nem készít, hanem minden kis javítás kedvéért újra gépeli az egész oldalt, hogy saját kreációjú házikabátot visel, a nyakkendővel örökösen hadilábon áll, stb.

Nem kevesebb beavatottsággal hi-
valkodnak az élettörténet apró töredékei is, amelyeket a szerzőnek itt-ott alkalma volt a multját s különösen gyermekkori emlékeit szívesen idéző írótól ellesni. Ezek legtöbbször — szerencsére — Pirandello fel is dolgozta munkáiban s szerzőnk, ha csak lehet, szívesen adja át neki a szót, ami nemcsak könyve terjedelmének válik hasznára, hanem az olvasóval is el-elfeledtetni a «biografus» szálkás, modoros, fásasztó stílusát és gondolatszegénységét. Ezeknek az életrajzi vonatkozású Pirandello-szemelvényeknek összegyűjtése a könyvnek legfőbb, körülbelül egyetlen érdeme.

Girgentinek, a költő szülővárosának sivar képe, a kentelepek vígasztalan mozgalmassága, a szegénység, babonás tudatlanság és primitív szenvedélyek hármis rabságában senyvedő nép élete, a maffia lidérce mesteri kézzel rajzolt háttérét képezik a költő ifjúságának és e háttér izzó napja és mély árnyékai később is rá-rávetülnek még szenvedésekben gazdag élete útjára.

Pirandello szülei mindkét részről nagytekintélyű, jómódú családból származtak, atyja, nagybátyái Garibaldi zászlai alatt rajongtak, véreztek az egységes Itáliáért. Szelídlelkű, vallásos anyjának nem volt könnyű sora a despotikus hajlamú, zárkózott, lázas munkában egyre gazdagodó férje mellett, aki kevés tiszteletben tartotta a családi tűzhely szentségét. Fia e tekintetben sokkal mélyebben szicíliai természet: gyermekkorának első nagy

lelki megrázkódtatását éppen atyja hűtlenségei okozták, saját házassága pedig a hűség mártírúma volt évtizedeken át egy gyógyíthatatlanul beteglelkű asszony oldalán. A gyermekévek néhány másirányban nem kevésbé súlyos következményű élménye után Pirandello első ifjú szerelméről és fájdalmas kiábrándulásáról tudunk meg egyetmást, majd a bonni egyetemen végzett filológiai tanulmányait ismerteti (vagy inkább kifigurázza) egy erőltetetten kedélyeskedő fejezet. Viszont Pirandello személyes elbeszéléseként hat s valószínűleg az élőszó után van lejegyezve a bonni doktor hazatérése és eljegyzésének számunkra szinte hihetetlen története: egy csodálatos szakasz Szicilia erkölcs- és illemkódexéből. Miután a jegyesek egy havi mátkaság alatt összesen hatvan órát — szülők és rokonok árgusfelügyelete alatt — ugyanazon szobában töltöttek, de egymásnak lehetőleg háttal ülve soha egy szót nem váltottak, kezet nem szorítottak, egymás szemébe nem néztek, megtörténik az esküvő s a fiatalok elfoglalják pompásan berendezett római fészüket. Pirandello neve ekkor már elég jóhangzású az irodalmi világban, novelláit, tanulmányait annál szívesebben fogadják a lapok, mert sohasem jut eszébe honoráriumot kérni: a szülők bőkezű támogatása fölöslegessé teszi a pénzért-írást. De nem is a dicsőség vágya hajtja a fáradhatatlan munkára, hanem az alkotás kényszere, a termékenységnek önmagát jutalmazó gyönyöre. Néhány holdog, külsőleg eseménytelen év következik, míg egyszerre szörnyű bányaomlás vet véget a munka-idillnek. Pirandello apjának egész vagyonát eltemeti milliós értékű kentelepének pusztulása. Odavész a felesége hozománya is, s az após haragjánál és a szülők nyomoránál is nagyobb csapás, hogy feleségének lelki egyensúlya megrendül a szerencsétlenség terhe alatt.

Barátok támogatása, évek ingyen munkájáért a kiadók részéről önként felajánlott honoráriumok, egy helyettes tanári állás és ötlírás német leckeórák ugyan hamarosan elhárítják a szegénység rémét, utóbb pedig a római tanárképző rendes katedrája s jól fizetett irodalmi munka a szülőkről való gondoskodást is lehetővé teszi, de nem múlik el többé feleségének a családi életet gyökereiben felforgató betegsége, mely teljesen alaptalan féltékenységből a férj és a gyermekek gyűlöletévé s végül ön- és közveszélyes üldözési mániává fejlődik. Hosszú esztendőknön keresztül a gyógyulás reménye ad erőt az apai és férji szenvedések poklának elviselésére. Pirandello az iskolán kívül sehová sem jár, emberekkel nem érintkezik, még álmát is vad féltékenységgel őrzi a szerencsétlen asszony, akinek beteg kisélete annál szörnyűbb vádakkal üldözi a férfit és gyermekeket, minél kevesebb tápot ad a valóság rémlátásainak. E szenvedésekben, melyek szüntelen tépelődésre kényszerítik a gondolkodó embert, van a nyitja Pirandello legtöbb írói problémájának. Életének és művészetének e ponton való összefüggéseire megint számos jól megválogatott idézet vet világot. De mert ez a kérdés nyújtja a legtöbb szenzáció-anyagot is, az életíró maga sem restell kiméretlen kézzel vájkálni benne. Mindezzel azonban még korántsem telt be a keserűségek kelyhe. A háború egymásután harcterekre, fogóságba, kórházakba ragadja az apa mellől fiait, leánya pedig zárdába kényszerül az anya üldözése elől. Az író megrendíthetetlennek látszó munkaereje is elhagyja e megpróbáltatások közepette — s közönsége, színészbarátai, színgazgatók humoros írásokat, vígjátékokat követelnek tőle!

Csak a háború után, mikor végre visszakapja fiait s leánya kedvéért lemond a beteg asszony házi ápolásáról, tér vissza — sokszorozottan —

alkotókedve s találja meg zaklatott lelke sok új mondanivalója számára az új formát a színműben.

A botránnyosan tiltakozó megnemértés és mértéktelen csodálat szárnyán emelkedő híre pár év alatt az egész világot bejárja. S Pirandellónak jól esik a siker, de nem hajszolja: pénz, kitüntetés, rendjelek, excellenciás cím egy percnyi megállásra nem csábítják a rohanó munkában. Egyetlen év alatt kilenc drámát ír, némelyikkel napok alatt készül el, az egyik után este pontot téve, másnap reggel újba kezd. Ma hat regény, háromszázhatvanöt novella, harminchét színpadi mű és egy tanulmánykötet címlapján áll a neve.

Hatvanöt éves, tekintélyes vagyont gyűjtött, dúskálhatna minden földi jóban. De semmire sincs szüksége. Javait elosztotta gyermekei között (egyik fia festő, a másik Stefano Landi néven ír, leánya férjnél van), tanári nyugdíja majdnem minden igényét kielégíti. Két kis hotelszoba Berlinben, vagy Párisban, vagy Rómában, naponként kétszeri szerény étkezés valami egyszerű korcsmában, itt-ott egy

színházi est, hogy gyorsabban múltak az éjszaka, két bőrröndre való ruháknak — ez minden szükséglete. Semmi sem köti már az élethez, minden percben készen áll a nagy útra. De folyton dolgozik s utolsó művét egy nagy regénynek álmodja arról, hogyan támadna új élet a földön, ha valami kozmikus katasztrófa a mait elpusztítaná. Egyetlen vágya, hogy még ereje teljében érje a halál, dolgozóasztala mellett, ahol annyi bátor gondolatcsatát vívott. Ez a félelem a étlen sorvadástól Petőfit juttatja eszünkbe, az első külföldi költőt, akivel Pirandello — mint e sorok írójának maga mesélte — már gyermekkorában megismerkedett s akinek a girgentii otthonban atyjának egy magyar barátja és üzlettársa valóságos kultuszt teremtetett.

Mélyen megrendítő élet, az emberi jóság, hűség, önfeláldozás ritka példája. Annál nagyobb méltatlanság, hogy kinyomtatott története pletykákkal találva zsúrtársaságok kíváncsiságánál egyebet nem tud s nem is igen akar kielégíteni.

Várady Imre.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — Felelős: IFJ. KOHL FERENC.